

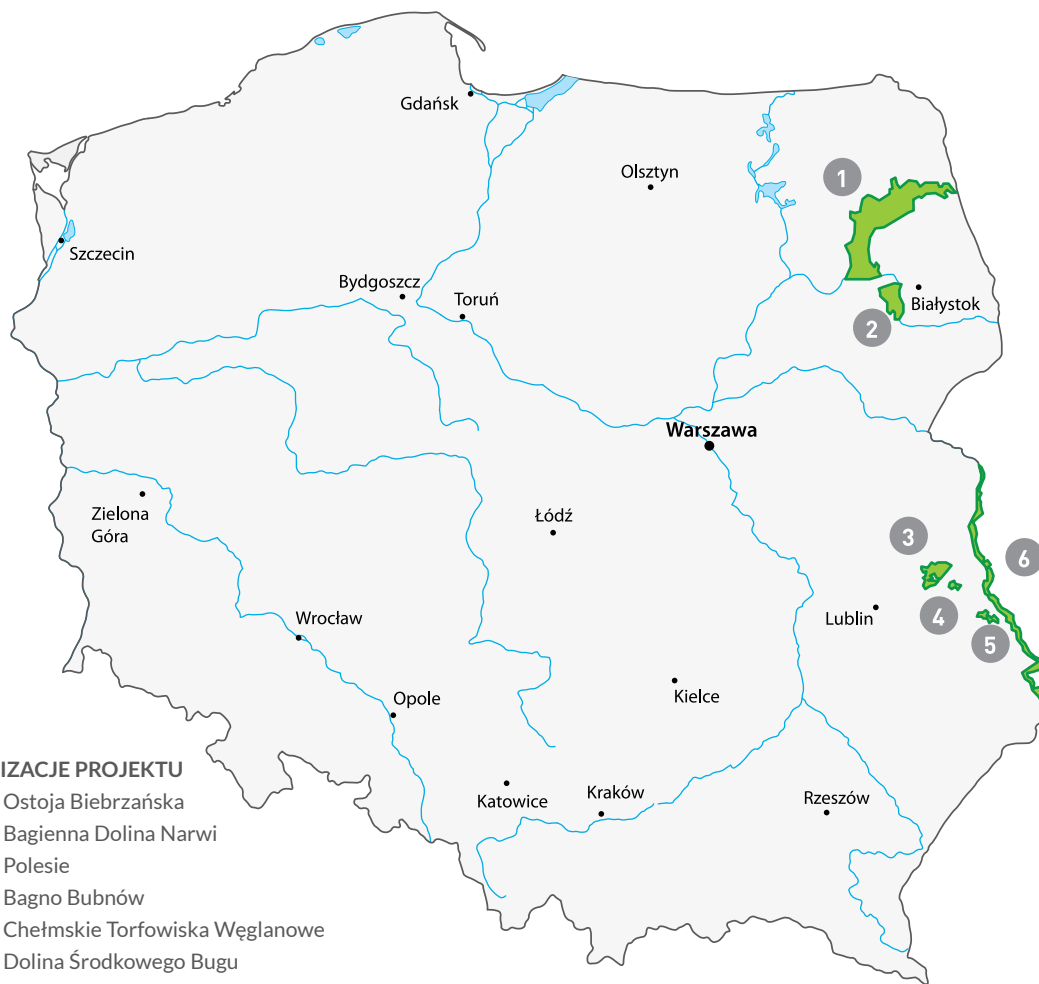
Ochrona wodniczki w Polsce wschodniej

Osiągnięcia projektu LIFE „Wodniczka i biomasa”

Projekt "Zarządzanie siedliskiem wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy" (LIFE09 NAT/PL/000260), zwany potocznie „Wodniczka i biomasa” trwa od września 2010 do marca 2015 roku i bazował na doświadczeniach z realizacji przedsięwzięcia „Ochrona wodniczki w Polsce i w Niemczech” (LIFE05 NAT/PL/000101).

Realizowany był na sześciu obszarach torfowisk niskich lub innych łąk bagiennych będących obszarami Natura 2000. Nasze działania obejmowały tereny, na których występuje ok. 80% populacji wodniczki w Polsce, co stanowi aż około 21% populacji światowej.

LOKALIZACJE PROJEKTU

1. OSO Ostoja Biebrzańska
2. OSO Bagienna Dolina Narwi
3. OSO Polesie
4. OSO Bagno Bubnów
5. OSO Chełmskie Torfowiska Węglanowe
6. OSO Dolina Środkowego Bugu

Partnerzy projektu

Sponsorzy projektu

Współpraca

Tekst: Jarosław Krogulec, Dariusz Gatkowski, Łukasz Mucha
Zdjęcie na okładce: Zymantas Morkvenas

Wydrukowano na papierze wyprodukowanym w 100% z włókien z odzysku (makulatury).

Dlaczego chronimy wodniczkę?

Wodniczka jest gatunkiem, za którego ochronę Polska ponosi bardzo dużą odpowiedzialność. Jest to jeden z trzech globalnie zagrożonych gatunków ptaków, które regularnie pojawiają się w Polsce i jedynym, którego polska populacja stanowi znaczącą część (około 25%) światowej populacji. Wodniczka jest tak zwanym gatunkiem parasolowym, reprezentującym torfowiska niskie oraz podmokłe łąki bagienne. Chroniąc wodniczkę, działamy na rzecz całego ekosystemu, w tym ogromnego bogactwa roślin i zwierząt.

Wodniczka jest najrzadszym migrującym ptakiem śpiewającym w Europie i jedynym globalnie zagrożonym ptakiem wróblowym występującym na terenie naszego kontynentu. Gatunek jest wymieniony w kategorii "narażony" (vulnerable) na Czerwonej Liście Gatunków Zagrożonych IUCN (IUCN 2010),

ze względu na niezwykle gwałtowny spadek liczebności populacji w przeszłości oraz bardzo ograniczony zasięg występowania (< 1,500 km²). W przeszłości szeroko rozprzestrzeniona i liczna wodniczka, zniknęła obecnie z większości swojego dawnego zasięgu. Obecnie jej światowa populacja liczy jedynie 10.200-13.500 śpiewających samców, przy czym około 25% wodniczek żyje w Polsce.

Nasz kraj zobowiązał się do ochrony tego gatunku przez zaakceptowanie w 2009 r. Międzynarodowego Planu Ochrony Gatunku dla wodniczki oraz przez podpisanie w 2004 r. Porozumienia o ochronie wodniczki (Memorandum of Understanding), dokumentu spisane pod auspicjami Konwencji o ochronie wędrownych gatunków zwierząt (tzw. Konwencji Bońskiej).

Chroniąc wodniczkę, chronimy również:

Torfowiska niskie

Storczyki

Rycyka

Kszyka

Zdjęcie tytułowe: Z. Morkvenas

Zdjęcia powyżej: D. Gatkowski, D. Gatkowski, Ł. Mucha, L. Lachmann.

Jak wygląda wodniczka?

Wodniczka, obiekt pożądania niejednego europejskiego birdwatchera, jest niepozornym i niewielkim ptakiem. Osiąga długość ciała około 13 cm i waży przeciętnie 12 g, a więc wymiarami jest zbliżona do wróbla czy sikory. Ptak ten ma długi, ostry dziób, typowy dla ptaków odżywiających się owadami.

Wierzch ciała wodniczki jest brązowy, z dość dobrze widocznymi czarnymi i jasnymi paskami. Kuper ma rdzawy, brązowo kreskowany. Spód ciała jest jasny, na piersi i bokach ciała drobno kreskowany. Przez górną część oka przebiega biała brew.

Najbardziej charakterystyczną cechą rozpoznawczą wodniczki jest wyraźny jasny pasek przebiegający przez ciemny wierzch głowy, co pozwala ją odróżnić od najbliższego krewniaka, pospolitej rokitniczki, która takiego paska nie ma.

Co ciekawe, w przeciwieństwie do innych ptaków lubi śpiewać nie rano, ale przede wszystkim podczas zachodu słońca. Aby ją zaobserwować, najlepiej wybrać się na siedliska wodniczki wieczorem. Najłatwiej ją zobaczyć i usłyszeć w okresie od połowy maja do końca lipca.

Zdjęcie tytułowe: Wodniczka - M. Matysiak, www.mateuszmatysiak.pl

Zdjęcia powyżej: Porównanie wodniczki (z jasnym paskiem na głowie) i rokitniczki - obrączkowanie ptaków - J. Krogulec

Jak żyje wodniczka?

Wodniczka zamieszkuje torfowiska niskie i inne łąki bagienne porośnięte turzycami bez, lub z nielicznymi krzewami. Gniazda zakłada bezpośrednio przy ziemi, w kępach roślinności lub martwych roślinach, przez to tak bardzo ważny jest dla niej stały, wysoki poziom wody, na tyle duży, by mogła rosnąć odpowiednia roślinność i na tyle stały, by nagłe jego zmiany nie powodowały zatapiania gniazd. Gatunek preferuje do 10 cm wody powyżej gruntu w czasie całego sezonu lęgowego.

Wodniczki nie tworzą par i spotykają się właściwie

tylko w czasie kopulacji, przy czym obie płcie kopulują z dużą ilością partnerów (taki system rozrodczy można określić jako unikatową w świecie ptaków odmianę promiskuityzmu). W większości gniazd pisklęta z jednego lęgu posiadają różnych, czasem nawet do 5-ciu ojców. Obowiązek wychowywania potomstwa samce pozostawiają samicom, które samotnie budują gniazdo i karmią pisklęta. Z tego też powodu tak ważna dla wodniczek jest jakość siedliska, w którym żyją. Od jego wyjątkowego bogactwa owadów, pajęczaków i innych stawonogów zależy, czy samica jest w stanie sama wykarmić swoje pisklęta.

Zdjęcie tytułowe: Gniazdo wodniczki - Z. Morkvenas

Zdjęcie powyżej: Siedlisko wodniczki - D. Gatkowski

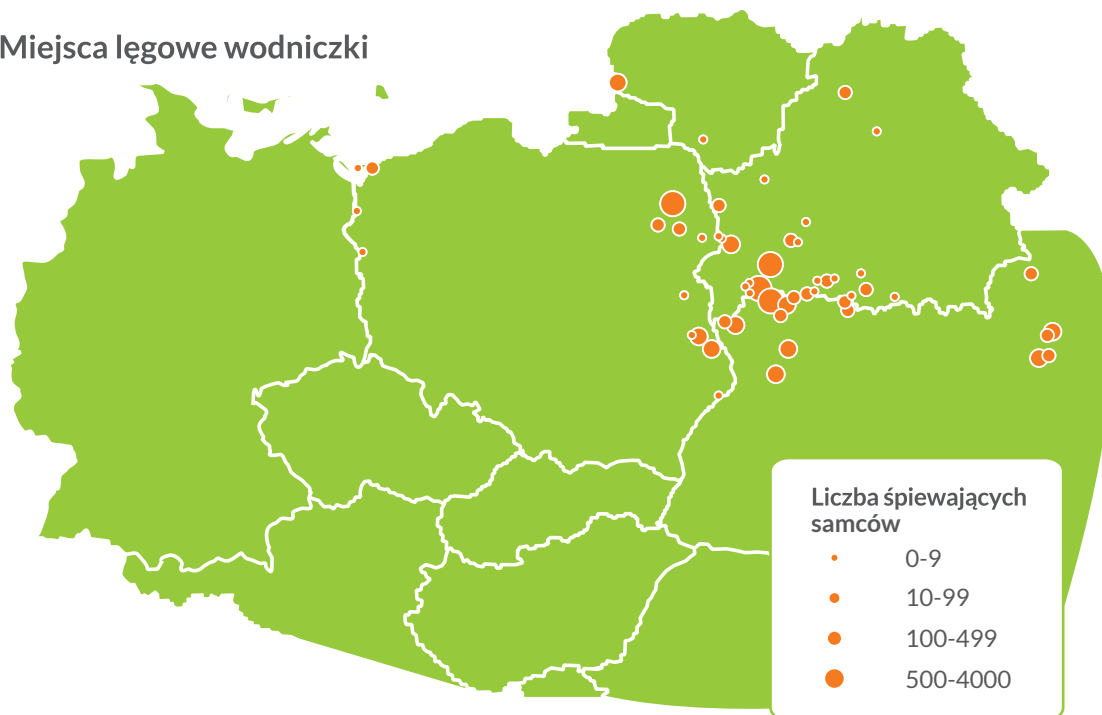

Występowanie w Polsce i na świecie

Pod koniec XIX wieku zasięg lęgowy wodniczki obejmował znaczną część Europy: na zachód sięgał aż do Francji, na południe do Włoch i Bułgarii, na północ do Łotwy, a na wschód do zachodniej części Syberii.

Obecnie wodniczka lęgnie się na zaledwie ok. 60 stanowiskach lęgowych, głównie w Polsce, na Białorusi i Ukrainie, które zajmują w sumie mniej niż 375 km².

Miejsca lęgowe wodniczki

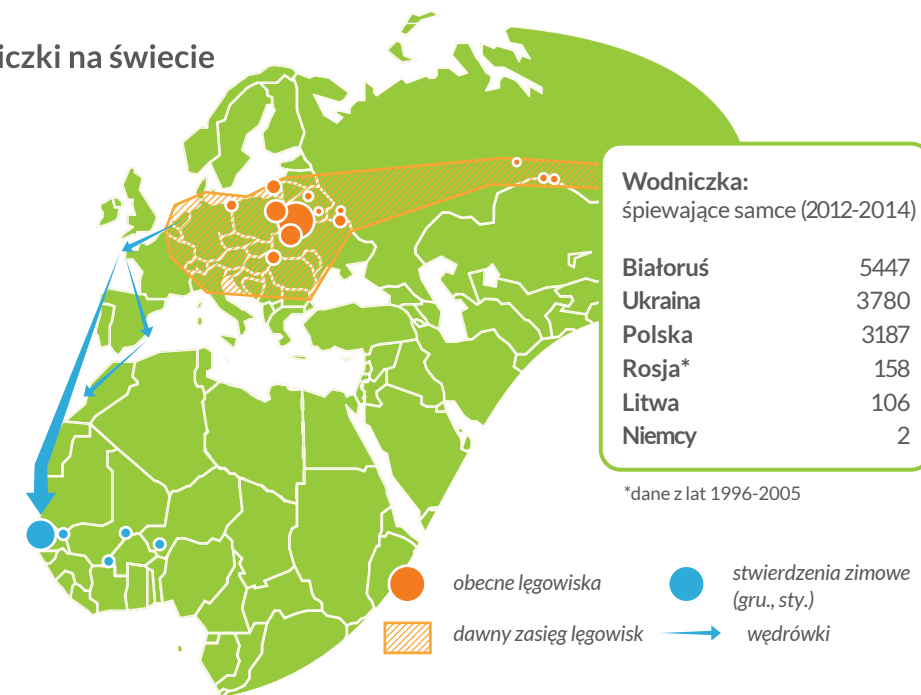

W Polsce i Niemczech wyróżnić możemy trzy główne populacje lęgowe wodniczki:

1. Populacja podlaska
2. Populacja lubelska
3. Populacja pomorska, która połączona jest z ostatnimi miejscami występowania wodniczki w Niemczech.

Zdjęcie tytułowe: Wodniczka - Z. Morkvenas

Zasięg wodniczki na świecie

W Polsce występują dwie oddzielne populacje lęgowe wodniczki. Większa populacja występuje we wschodniej Polsce, i wraz z sąsiednimi populacjami na Białorusi oraz na Ukrainie, stanowi główną populację środkowoeuropejską. Mała, i w dużym stopniu izolowana populacja, zamieszkuje północno-zachodnią Polskę i łączy się z siedliskami w Niemczech.

Poza państwami, w których obecnie się lęgnie, wodniczka jest obserwowana w czasie migracji w 11 innych państwach. Ptaki z Polski, wschodnich Niemiec,

a także prawdopodobnie z całego białoruskiego i ukraińskiego Polesia migrują na zachód, kierując się wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego w Polsce i Niemczech, dalej wzdłuż wybrzeża Morza Północnego przez zachodnią część Niemiec, Holandię, Belgię i czasami Anglię, następnie kierują się na południe wzdłuż francuskiego i hiszpańskiego wybrzeża Atlantyku. Wodniczka zimuje w Afryce, w czasie migracji ma do przebycia stosunkowo długą, liczącą 16 000 – 20 000 km trasę, dlatego czas lęgowy, który spędza w Polsce jest dość krótki.

Okres przebywania wodniczek na lęgowiskach.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Przylot												
Lęgi												
Odlot												

najlepszy okres do obserwowania wodniczek

Zagrożenia dla gatunku

Głównym zagrożeniem z jakim spotyka się wodniczka jest utrata siedlisk. Siedliska wodniczki, w ostatnim stuleciu zostały na wielką skalę osuszone w celu wydobycia torfu lub pozyskania nowych terenów dla rolnictwa. Zaledwie kilka procent torfowisk niskich uniknęło tego losu, choć nawet i te tereny odczuły negatywny wpływ melioracji okolicznych terenów. Na tych obszarach utrzymały się dobre warunki dla wodniczki dzięki obecności tradycyjnego, ekstensywnego, gospodarowania przez ręczne koszenie lub wypas bydła. Dopóki zabiegi te były prowadzone, wodniczka mogła zamieszkiwać nawet lekko osuszone tereny. Porzucanie ekstensywnej gospodarki, które nastąpiło w ostatnich dekadach, doprowadziło do zarastania torfowisk coraz gęstszą trzcina lub krzewami i drzewami, co jest powodem degradacji tych siedlisk.

Na niektórych obszarach istnieje również odwrotny problem, czyli pogorszenie siedliska poprzez intensyfikację rolnictwa na torfowiskach.

Intensywne rolnictwo związane jest z osuszaniem, zbyt częstym lub zbyt wczesnym koszeniem, czy też zbyt intensywnym wypasem. Podczas wczesnych zabiegów ptaki w czasie lęgów są płoszone, a ich gniazda niszczone.

Dodatkowym problemem jest utrata siedlisk na miejscach, gdzie ptaki odpoczywają w czasie migracji oraz na zimowiskach, czyli w zachodniej Europie i w Afryce. Stąd też działania ochronne w Polsce, mające na celu zwiększenie liczebności na lęgowiskach, mogą kompensować straty poniesione za zimowiskach, na które aktualnie nie mamy dużego wpływu.

Zdjęcie tytułowe:
Zakrzaczone siedlisko wodniczki - D. Gatkowski

Zdjęcie obok:
Niszczenie siedlisk przez osuszanie (odtworzenie rowów melioracyjnych) - P. Marczakiewicz

Metody czynnej ochrony czyli o wodzie, szuwarach i krzakach

Jak wspominaliśmy, najważniejsze zagrożenie dla gatunku to utrata lub pogorszenie jakości siedlisk w wyniku osuszenia i niewłaściwego użytkowania (porzucanie lub intensyfikowanie rolnictwa). Jeśli to w danym miejscu potrzebne, pierwszym krokiem ochrony wodniczki jest przywrócenie naturalnego poziomu wody na danym terenie. Można to osiągnąć zamykając rowy odwadniające, budując zastawki lub dostosowując działanie pomp. Wysoki poziom wody pomaga również zapobiegać zarastaniu torfowisk drzewami i krzewami.

Drugim krokiem jest wprowadzenie zabiegów, które imitują tradycyjne, a niestety już porzucone gospodarowanie rolnicze, czyli wprowadzenie koszenia lub wypasu w celu utrzymania odpowiedniej struktury roślinności. Jeśli siedliska są już zarośnięte, należy je wcześniej odtworzyć usuwając krzaki i trzciny. Z kolei w miejscach zbyt intensywnie użytkowanych rolniczo, w których obecnie występuje wodniczka, koszenia te powinny być opóźnione, a więc prowadzone po okresie lęgowym ptaków.

Zdjęcia tytułowe: Odkrzaczanie ręczne; Usuwanie odrostów - Ł. Mucha
Zdjęcia powyżej: Zastawki podnoszące poziom wody - J. Krogulec; Koszenie łąk - D. Gatkowski

Jak skosić torfowisko?

Gospodarka człowieka nie była potrzebna wodniczce w jej naturalnych siedliskach, nieprzekształconych torfowiskach niskich, które w naturalny sposób pozostają terenami otwartymi od tysięcy lat. Jednak takie stanowiska nie występują już w europejskim zasięgu tego gatunku. Nawet najmniej przekształcone siedliska, np. torfowiska w dolinie Biebrzy, w ostatnich latach zarastały w wyniku przyspieszonej sukcesji. Powodem tego były niewielkie nawet zmiany w pierwotnych warunkach, np. w hydrologii czy poziomie mineralizacji torfu.

Ekstensywna gospodarka łąkowa poprzez koszenie lub wypasanie, w połączeniu z wypalaniem, była w stanie powstrzymać sukcesję przez setki lat. Wszystkie te tradycyjne sposoby użytkowania zostały zaniechane w Polsce w latach 70. XX wieku. Przez to tereny otwarte zarastały, wkraczały na nie wysokie trawy, turzyce, trzcinę, krzewy i drzewa, co czyniło siedliska te nieodpowiednimi dla wodniczki.

Dużym problemem ochrony torfowisk i innych łąk bagiennych był brak odpowiedniego sprzętu do koszenia. W wielu miejscach żaden traktor, nawet na kołach bliźniaczych, nie był w stanie pracować na tak podmokłym terenie. Próbowano wielu rozwiązań. Na pomysł koszenia bagiennych łąk ratrakiem, jako pierwszy, wpadł jeden z nadbiebrzańskich przedsiębiorców w pierwszej dekadzie XXI wieku.

Ratraki zostały przebudowane i przystosowane do pełnienia funkcji kosiarki i dziś możemy oglądać maszyny śnieżne koszące jesienią i zimą podmokłe łąki. Wraz z nabywaniem doświadczenia, są one modyfikowane i ulepszone, tak aby kosić najefektywniej i jak najmniej ingerować w środowisko. Maszyny te mają tę zaletę, że poruszają się na szerokich, rozkładających ciężar gąsienicach, dzięki czemu doskonale radzą sobie w trudnym, grząskim terenie. Jeśli nie można skosić łąki traktorem, pozostaje kosić ręcznie lub ratrakiem.

Zdjęcie tytułowe: Ratrik koszący łąkę - Ł. Mucha

Zdjęcia powyżej: Koszenie ręczne; Koszenie ciągnikiem na kołach bliźniaczych - Ł. Mucha

Jak często kosić?

Wydawałoby się, że dobrze wiemy co zrobić, by zachować łągowiska rzadkiej dziś wodniczki. Kosić! Pytanie tylko – jak często? OTOP zrealizowało badania, które pozwoliły znaleźć odpowiedź na pytanie o częstotliwość koszenia, jak również na inne ważne pytania dotyczące ekologii wodniczki. Uzyskane wyniki są niezwykle ważne z punktu widzenia ochrony gatunku.

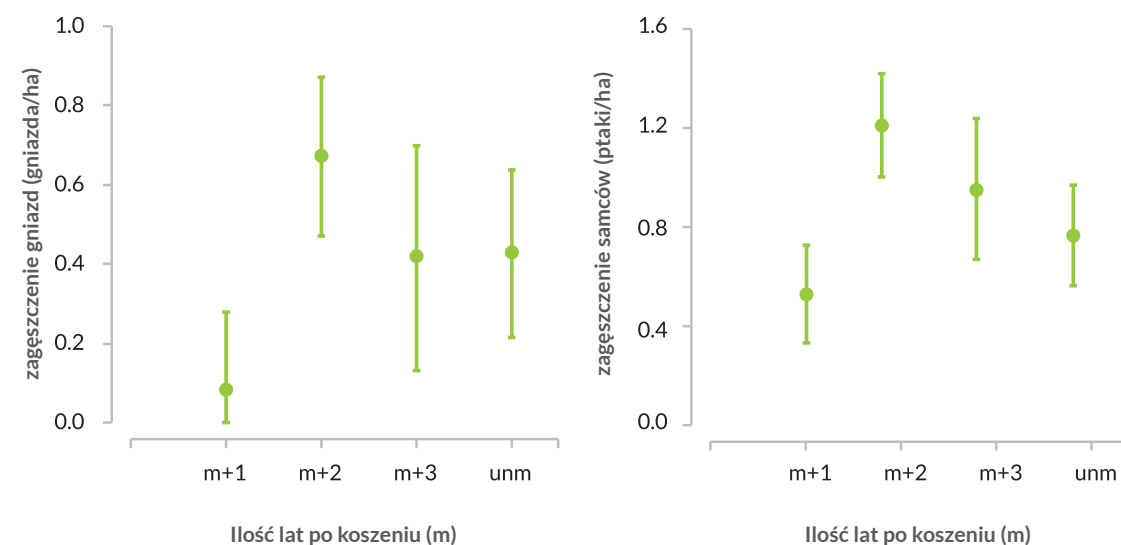
Po pierwsze, dowiedzieliśmy się, że siedlisko jest najlepsze dla wodniczki (najwyższe zagęszczenie i produktywność ptaków) po dwóch latach od koszenia. Następnie, wraz z upływem czasu od momentu koszenia, warunki stopniowo pogarszają się. Oznacza to, że dla łągów wodniczki najlepsze jest koszenie nie częściej niż raz na trzy do pięciu lat (w zależności od siedliska). Wyniki badań od razu zostały zastosowane w praktyce. OTOP zaproponowało w programie rolnośrodowiskowo-klimatycznym 2014-2020 uelastycznienie wymogu częstotliwości koszenia (między

15 a 85%), tak aby dobrać je do wymagań danego siedliska, co zostało przyjęte.

Badania wykazały także dodatni związek między liczbą śpiewających samców, a występowaniem gniazd. Oznacza to, że stosunkowo mało inwazyjna i łatwa do uzyskania miara wielkości populacji wodniczki, jaką jest liczba śpiewających samców, może być z powodzeniem stosowana jako wskaźnik liczebności populacji na danym terenie. Tak więc, metoda liczenia wodniczki stosowana przez OTOP ma naukowe uzasadnienie.

Mamy zatem naukowe podstawy do wykonywania odpowiednich działań ochronnych na terenach gniazdowania wodniczki i prowadzenia monitoringu gatunku – nie pozostaje nic innego, jak tylko je zastosować, co też uczyniliśmy w trakcie trwania projektu.

Wyniki badań produktywności (2011-2012) wodniczki w dolinie Biebrzy (Bagno Ławki)

Zdjęcie tytułowe: Wodniczka - Z. Morkvenas

Co zrobić z biomasa?

Wraz z powrotem użytkowania torfowisk niskich i innych łąk bagiennych pojawił się problem zagospodarowania biomasy (siana). Powstałe siano ma często niską wartość dla rolnictwa z powodu niskiej jakości paszowej i wysokiej wilgotności. Przygotowana została analiza, w której oceniono trzy alternatywne sposoby użytkowania takiej biomasy: produkcję biogazu, kompostowanie oraz wykorzystanie jako paliwo (brykiet/pellet). Okazało się, że zarówno pod względem technicznym, jak i ekonomicznym, najlepszym rozwiązaniem jest przetwarzanie biomasy na paliwo odnawialne, brykiet lub pellet.

W 2012 roku, w dolinie Biebrzy, gdzie występuje największa w Polsce łęgowa populacja wodniczki, koszenia tylko na terenach państwowych objęły około 3000 ha. Z uwagi na produktywność na poziomie 1,0-1,5 t suchej biomasy/ha, oznacza to łącznie 3000-4500 t do wykorzystania. Aby rozwiązać ten problem, OTOP wybudowało instalację do produkcji pelletu. Uruchomiona w lutym 2013 roku, linia produkcyjna w Trzciannem (woj. podlaskie) umożliwiła wykorzystanie całej biomasy pochodzącej z koszenia torfowisk w dolinie.

Inne podejście do wykorzystania biomasy OTOP zastosowało na Lubelszczyźnie. W tym rejonie nie było potrzeby wykonania nowej instalacji, przetestowane były istniejące rozwiązania. W niewielkiej odległości od Chełma znajdują się trzy zakłady wykorzystujące biomasę – dwie fabryki pelletu oraz cementownia firmy Cemex, w której surowiec z torfowisk może być stosowany jako alternatywne paliwo w piecach cementowych. Testy wypadły pomyślnie! Biomasa może być wykorzystana we wszystkich tych miejscach.

W dwóch rejonach Polski problem biomasy o niskiej jakości dla rolnictwa został rozwiązany na różne sposoby. W Dolinie Biebrzy, gdzie dominują rozległe torfowiska, OTOP zdecydowało się stworzyć własny zakład produkcji pelletu. Z kolei na Lubelszczyźnie, gdzie istniały zakłady wykorzystujące biomasę, a tereny torfowiskowe są mniejsze i bardziej rozproszone, nawiązano współpracę z partnerami zewnętrznymi. Cel został osiągnięty. Biomasa pochodząca z użytkowania terenów zgodnie z wymaganiami siedliskowymi wodniczki może być wykorzystana z korzyścią dla przyrody i dla klimatu.

Zdjęcie tytułowe: Transport biomasy - D. Gatkowski

Zdjęcia powyżej: Cementownia Chełm, rozdrabnianie biomasy służącej jako paliwo; Rozdrobniona biomasa - J. Krogulec

Fabryka pelletu w Trzciannem

W lutym 2013 roku Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP) uruchomiło zakład produkcji pelletu OTOPellet. Powstał on w dolinie Biebrzy, w Trzciannem, z myślą o zagospodarowaniu koszonej na torfowiskach niskich i innych łąkach bagiennych biomasy (siana). Jest ona specyficzna, ponieważ jej istotną cechą, i jednocześnie wadą, jest niska jakość paszowa (turzyce nie są dobrą karmą dla zwierząt) oraz wysoka wilgotność (nawet do 70%), ze względu na bagienne pochodzenie i późny pokos niepozwalający na wysuszenie jej na łące.

OTOPellet jest bardzo dobrym paliwem, osiągającym kaloryczność na poziomie prawie 16 GJ, czyli więcej niż porównywalny pellet wytworzony ze słomy i niewiele mniej niż pellet z drewna. Niska zawartość

popiołu umożliwia wykorzystanie produktu w piecach na pellet drzewny, a wysoka wartość grzewcza zapewnia jego wysoką efektywność.

Gotowy pellet sprzedawany jest luzem (transportowany jest ciężarówkami do elektrowni), pakowany jest również w worki typu BIG BAG o wadze jednej tony, bądź opakowania o wadze 15 kg.

Zdjęcie tytułowe: OTOPellet - Ł. Mucha

Zdjęcia powyżej: Rozładunek biomasy; Maszyny pelletciarni - D. Gatkowski

Sezon z ochroną wodniczki i innych gatunków w dolinie Biebrzy

Jak wygląda praca terenowa dla ochrony wodniczki i innych gatunków siedlisk otwartych? Aby to zobrazować przedstawiamy pokrótce pełen sezon prac wykonanych przez Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP) w dolinie Biebrzy w sezonie 2014/2015.

Po zakończeniu wcześniejszego sezonu prac terenowych, od marca do końca lipca 2014 był czas na niezbędne naprawy, modernizacje i konserwacje sprzętu mechanicznego, a także na zaplanowanie działań ochrony czynnej. Pod koniec lipca byliśmy gotowi na wykonanie kolejnych zadań ochrony czynnej torfowisk i innych łąk bagiennych, na których gnieździ się całe bogactwo ptaków. W 2014 roku sprzymierzeńcem w działaniach ochrony czynnej była pogoda: bezdeszczowa i słoneczna, która znacznie ułatwiła koszenie i zbiór biomasy z całej zaplanowanej powierzchni, czyli 295 ha siedlisk wodniczki i ptaków siewkowatych.

W dolinie Biebrzy OTOP gospodaruje na własnych 350 ha łąk (zakupionych w ramach dwóch projektów

ochrony wodniczki w latach 2005-2015) w trzech lokalizacjach, w okolicach dwóch miejscowości: Mścichy (220 ha), Zajki (55 ha) oraz na fragmencie Bagna Ławki, tzw. Małych Ławek w okolicy miejscowości Szorce (76 ha). Dodatkowo OTOP użytkuje grunty w ramach dzierżaw, w granicach Biebrzańskiego Parku Narodowego (BbPN). Co roku część powierzchni jest koszona w celu ochrony siedlisk wodniczki i innych ptaków zamieszkujących torfowiska i inne łąki bagienne. Tak też było w 2014 roku. Działania związane z odtworzeniem i polepszeniem jakości siedlisk wykonywane były w projekcie LIFE (odkraczanie, koszenie odrośli, układanie dróg faszynowych), a prace utrzymania siedlisk w ramach realizacji programu rolnośrodowiskowego (koszenie i zbieranie biomasy).

Najwcześniej, bo już na początku sierpnia, koszenia rozpoczęły się w otulinie BbPN w okolicach wsi Zajki, następnie działania objęły okolice wsi Mścichy oraz Bagno Ławki w granicach Parku. Kolejność dyktowana jest zawsze obecnością ptaków i uwilgotnieniem terenu. W miejscu, gdzie ptaki opuściły gniazda

Zdjęcie tytułowe: Łąki w dolinie okolicy wsi Mścichy - D. Gatkowski

Zdjęcia powyżej: Zbiór biomasy; Ratriak koszący łąkę - Ł. Mucha

i poziom wody jest na tyle niski, że pozwala wjechać sprzętem do koszenia, tam można prowadzić prace terenowe. Koszenie wykonywano ciągnikami rolniczymi wyposażonymi w koła bliźniacze oraz ratrikiem, które mają mniejszy nacisk na powierzchnię torfowiska niż zwykły traktor, z kosiarkami dyskowymi. Na siedliskach szczególnie wrażliwych na ugniatanie OTOP prowadzi koszenia ręczne. W 2014 roku objęły one 8,5 ha, skoszone przy pomocy tradycyjnych kos.

Skoszona biomasa (turzyce, trzcina, trawy), po wyschnięciu, była belowana prasami belującymi, które pracowały z ciągnikami rolniczymi, a na szczególnie podmokłym terenie jedna prasa na gąsienicach współpracowała z ratrikiem. Z powierzchni nieomal 300 ha zebraliśmy 3000 balotów. Cała biomasa, od września do listopada, została przetransportowana do pelliciarni OTOP w Trzciannem. Tam bele zostały przerobione na ekologiczne paliwo w formie pelletu opałowego.

W celu ułatwienia dostępu do koszonych powierzchni oraz ochrony delikatnej struktury torfu przed częstymi przejazdami sprzętem mechanicznym, wykonywane są specjalne przejazdy techniczne, tak zwane drogi faszynowe. W listopadzie i grudniu na torfowisku w okolicy wsi Mścichy ułożyliśmy, z krzewów pozostałych z odkrzaczania działek w poprzednich sezonach, kilometr drogi faszynowej. Będzie ona służyć co najmniej przez kilka kolejnych sezonów.

Koniec roku to okres prowadzenia prac odtworzenia siedlisk. W listopadzie i grudniu wykonaliśmy koszenie odrostów krzewów i drzew na działkach odkrzaczonych w poprzednim sezonie. Prace wykonano na około 20 ha przy pomocy specjalnej kosiarki bijakowej zagregowanej z ratrikiem. W kolejnym roku teren ten będzie na tyle odtworzony, aby mógł być koszony tradycyjną kosiarką. Mamy nadzieję, tak jak to działo się na wielu odtworzonych obszarach, że wraz z powrotem użytkowania, powrócą również ptaki.

Od grudnia 2014 do połowy lutego 2015 wykonywaliśmy ręczne odkrzaczanie działek przy użyciu łańcuchowych pilarek spalinowych w okolicach wsi Zajki i Mścichy. Prace były wyjątkowo trudne ze względu na duże zwarcie krzewów wierzby oraz podnoszący się na skutek opadów poziom wody. Niecierpliwie czekaliśmy na mróz, który pozwoliłby wjechać po zamrożonym torfowisku ciągnikiem z przyczepą i rębakiem aby rozdrobnić i wywieźć wycięte krzewy. Przed końcem lutego zakończono prace, w rezultacie odkrzaczono trzy i pół hektara torfowiska bardzo silnie zarośniętego krzewami wierzby, brzozą i olchą. W końcu lutego przyleciały pierwsze żurawie, a zaraz potem czajki.

Zdjęcia kolejno: Kszyk docenia wykonane prace - Ł. Mucha

Odkrzaczanie mechaniczne ratrikiem; Wywóz wyciętych krzaków - Ł. Mucha

Obszary projektu: Bagno Ławki

Bagno Ławki jest największym otwartym kompleksem torfowisk w Polsce. Populacja wodniczki na tej lokalizacji stanowi w przybliżeniu 77% populacji krajowej, 56% unijnej i 17% globalnej. Tutejsze turzycowiska i mechowiska są jednym z najlepszych jej siedlisk, dzięki czemu osiąga tu bardzo wysokie zagęszczenia. Jest to miejsce kluczowe dla ochrony tego gatunku w Polsce i na świecie, dlatego tutaj skupia się większość działań prowadzonych w celu jej ochrony. Szczególnie cennymi gatunkami ptaków, obok wodniczki, na Bagnie Ławki są: dubelt, cietrzew, kulik wielki i znajdujące tu swoje tawiska orliki grubodziobe. Z ssaków najbardziej charakterystyczne są łosie i wilki.

— Granice Biebrzanskiego PN
— Lokalizacja projektu Wodniczka i Biomasa

Obecnie głównym zagrożeniem siedlisk łągowych wodniczki jest zarastanie trzciną, krzewami i drzewami. Z tego powodu jednym z celów projektu było odtworzenie i polepszenie siedlisk gatunku poprzez odkrzaczenie i koszenie oraz zapewnienie użytkowania biomasy powstałej w wyniku tych działań. W ramach obu projektów LIFE usunięto zakrzaczenia z 476 ha siedlisk wodniczki (z tego 188 dzięki ostatniemu projektowi). Wszystkie te tereny, głównie dzięki wydzierżawieniu przez Biebrzański PN rolnikom, są obecnie użytkowane w ramach programu rolnośrodowiskowego zgodnie z wymaganiami siedliskowymi wodniczki, co zapewnia ich przetrwanie w dłuższym czasie. Biomasa powstała w wyniku koszeń przetwarzana jest w pelleciarni w Trzciannem.

Odtworzenie siedlisk wodniczki oraz stworzenie możliwości zagospodarowania biomasy wzmocniło znacząco światową populację tego ptaka oraz wpły-

nęło korzystnie na wiele innych gatunków roślin i zwierząt. Krzaki zostały usunięte, odpowiednie powierzchnie wykoszone, biomasa wywieziona i przetworzona na pellet. Efektem jest wysoka liczebność wodniczki w kilku ostatnich latach.

Na Bagnie Ławki znajduje się miejsce, w którym można najłatwiej na świecie obserwować wodniczki. Z drewnianej kładki położonej tuż przy Carskiej Drozdzie na uroczysku Długa Luka, bez większego wysiłku, sprzętu optycznego czy terenowego stroju, a jedynie przy odrobinie szczęścia, można w sezonie łągowym usłyszeć i zobaczyć śpiewające samce nawet z odległości kilku metrów. Dzięki działaniom przeprowadzonym w ramach projektu, a także przedłużeniu ich efektów poprzez programy rolnośrodowiskowe, wodniczki na Bagnie Ławki będzie można obserwować jeszcze przez wiele lat.

Zdjęcie tytułowe: Bagno Ławki - D. Gatkowski

Obszary projektu: Bagno Bubnów

Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 „Bagno Bubnów” obejmuje torfowiska: Bagno Bubnów i Bagno Staw, będące częścią Poleskiego Parku Narodowego (PPN). Bagno Bubnów i Staw to torfowiska niskie, wykształcone na wapiennym podłożu w dolinie Włodawki. Bagna te są bezleśne, choć w wyniku sukcesji niektóre części torfowiska zarastają krzewami i drzewami. Obszar jest ważnym regionalnie łągowiskiem rycyka, kulika wielkiego, błotniaka łąkowego i rybitwy białoskrzydłej. To jedno z pierwszych łągowisk czapli białej na Lubelszczyźnie i ważne stanowisko dubelta. Bagno Bubnów jest jednym z największych zlotowisk żurawi w Polsce. Wiosną i jesienią na licznych rozlewiskach zatrzymują się migrujące ptaki wodno-błotne.

— Granice Poleskiego PN
— Lokalizacja projektu Wodniczka i Biomasa

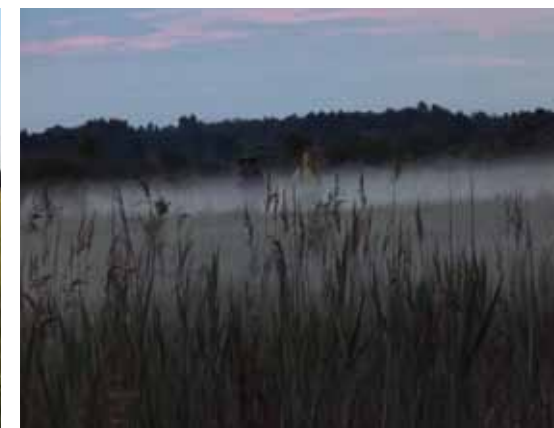
PPN wydzierżawił część gruntów Bagna Bubnów rolnikom, którzy podobnie jak na Biebrzy realizując wymagania pakietów rolnośrodowiskowych przyczynili się do wykonania zamierzonych działań ochronnych.

Krzaki zostały usunięte, a odpowiednie powierzchnie wykoszone. Efektem była rekordowa liczebność wodniczki na Bagnie Bubnów i Staw w 2014 roku (381 śpiewających samców).

Zdjęcie tytułowe: Bagno Bubnów - J. Krogulec

Zdjęcia powyżej: Bagno Bubnów - J. Krogulec

Obszary projektu: torfowisko Ciesacin

Obszar priorytetowy projektu „Wodniczka i Biomasa” w obrębie Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 „Polesie”, obejmuje jego niewielki fragment, jest nim torfowisko Ciesacin. Zajmujące powierzchnię 130 ha torfowisko niskie z elementami torfowiska węglanowego położone jest поблизу miejscowości Garbatówka, w gminie Cyców, w powiecie łęczyńskim. Torfowisko Ciesacin to jedno z ostatnich dużych, niezmeliorowanych torfowisk niskich Polesia położonych poza Poleskim PN. Jest ważnym miejscem dla szeregu gatunków ptaków lęgowych: wodniczki, błotniaka stawowego, żurawia, kulika wielkiego, kszczyka, dubelta i podróżniczka. W latach 90. obserwowano tu maksymalnie 12 śpiewających samców wodniczki. Niestety, w kolejnych okresach, w wyniku zarastania torfowiska, jej liczebność zaczęła systematycznie spadać. W 2009 r., rok przed rozpoczęciem działań projektu, zanotowano 1 śpiewającego samca na tym obszarze, a w 2011 r. nie odnotowano ani jednego! Brak użytkowania sprawił, że torfowisko zarosło krzakami i trzcinami, a wodniczki straciły swój dom.

— Obszar Natura 200 „Polesie”
 - - Lokalizacja projektu Wodniczka i Biomasa

że gatunek ma się dobrze na tym obszarze. Torfowisko Ciesacin traktujemy jako przykład tego jak należy działać na zdegradowanych, ale jeszcze dobrze uwilgoconych, siedliskach wodniczki.

W sezonie zimowym 2010/2011 i 2011/2012 na tym terenie prowadziliśmy prace ochrony czynnej. Partner projektu, firma F.U.T. Przemysław Zelent, usunął zakrzaczenia z prawie 50 ha. W tych samych sezonach oraz w kolejnych latach siedliska były koszone w ramach programu rolnośrodowiskowego. W 2012 roku, 2 lata po wykonaniu pierwszych prac ochrony czynnej, wodniczka wróciła! W 2012 roku odnotowano 2 śpiewające samce, w 2013 – 3, a w 2014 – 7 osobników. Otwarcie obszaru (usunięcie krzaków i trzciny) oraz regularne koszenie odtworzyły siedlisko wodniczki. Z naszych obserwacji wynika,

Zdjęcie tytułowe: Torfowisko Ciesacin koszone i niekoszone - J. Krogulec

Zdjęcie powyżej: Torfowisko Ciesacin - J. Krogulec

Obszary projektu: Chełmskie Torfowiska Węglanowe

Chełmskie Torfowiska Węglanowe, o powierzchni około 2000 ha, należą do najważniejszych w Polsce ostoi wodniczki. Występują one tu w odmiennym niż w innych regionach kraju siedlisku – szuwarach kłoci wiechowatej, rosnących na torfowiskach w wielolet hektarowych łanach. Z innych cennych gatunków, w siedlisku tym stwierdzono także kolonijne gniazdowanie błotniaków łąkowych i stawowych. Co więcej na obrzeżu szuwarów kłoci, w turzycowiskach i na grądzikach znajdują się tokowiska dubeltów.

Partner projektu, firma Eko-Różanka, usunął na tej lokalizacji 15 ha krzaków i wykosił, po raz pierwszy w historii, ponad 300 ha torfowisk. Zabiegi te przygotowały siedlisko do regularnych koszeń ochronnych. Zarządzająca tym obszarem, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie (RDOŚ Lublin), zdecydowała się w 2012 roku wydzierżawić swoje tereny okolicznym rolnikom, którzy przystąpili do programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego (PRŚ-K) i corocznie wykonują koszenie. Dzięki tym zabiegom

— Obszar natura 2000 „Chełmskie Torfowiska Węglanowe”
 - - Lokalizacja projektu Wodniczka i Biomasa

utrzymane jest w dobrym stanie co najmniej 500 ha siedlisk wodniczki. Biomasa uzyskana w czasie koszenia jest przetwarzana na pellet w lokalnych pelletarniach lub spalana w cementowni „Chełm”.

Zdjęcie tytułowe: Roskosz - rozległe łany kłoci wiechowatej - J. Krogulec

Zdjęcie powyżej: Błota Serebryskie Wschód - odkrzaczanie - J. Krogulec

Podsumowanie naszych działań

Ochrona wodniczki jest jednym z kluczowych zadań Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, którego początki sięgają pierwszych lat działalności Towarzystwa, założonego w 1991 r. Ogromnym krokiem naprzód była praca w ramach projektu „Ochrona wodniczki w Polsce i w Niemczech”, który zaczął się w 2005 roku i zakończył się w listopadzie 2011 roku. W ramach tego przedsięwzięcia udało się między innymi wypracować system ochrony torfowisk niskich i innych łąk bagiennych, a więc siedlisk wodniczki, jak i zbadać potrzeby ochrony gatunku.

Kolejnym krokiem ku zachowaniu i polepszeniu jakości siedlisk wodniczki był projekt „Wodniczka i biomasa” (LIFE09NAT/PL/000260), realizowany od września 2010 do marca 2015 roku na sześciu obszarach torfowisk niskich lub innych łąk bagiennych będących obszarami Natura 2000. Nasze działania obejmowały tereny, na których występuje 98%

populacji wodniczki w Polsce, co stanowi aż około 21% populacji światowej.

W różnorodności tkwi nasza siła. Projekt „Wodniczka i biomasa” to przedsięwzięcie, które łączyło starania na rzecz ochrony przyrody różnych podmiotów. Organizacją wiodącą było OTOP, a więc organizacja pozarządowa działająca na rzecz ochrony dzikich ptaków i ich siedlisk. Partnerami były firmy prywatne działające w rolnictwie Eko-Różanka i FUT Zelent oraz brytyjska organizacja pozarządowa Królewskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (The Royal Society for the Protection of Birds, RSPB). Współpracowaliśmy również z parkami narodowymi (Biebrzański, Narwiański i Poleski Park Narodowy), Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska w Lublinie, Generalną Dyrekcją Ochrony Środowiska oraz innymi organizacjami pozarządowymi (Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne).

Zdjęcie tytułowe: Wodniczka - Z. Morkvenas

Zdjęcia powyżej: Rozładunek biomasy - Ł. Mucha; Postępy projektu oceniali eksperci (wizytacja terenowa) - D. Gatkowski

Jednym z celów projektu „Wodniczka i biomasa” było zwiększenie i poprawienie jakości obszaru siedlisk odpowiednich dla wodniczki we wschodniej Polsce. Zdegradowane siedliska wodniczki zostały odtworzone lub ich stan został polepszony poprzez usuwanie zakrzaczeń oraz koszenie porzuconych łąk (pierwszy pokos). Wyżej wymienione działania ochrony czynnej, obejmujące około 1000 ha prac, miały na celu przygotowanie siedlisk lub potencjalnych siedlisk wodniczki do regularnego użytkowania, czyli koszenia zgodnie z wymaganiami wodniczki i innych gatunków będących przedmiotami ochrony na obszarach Natura 2000 (inne zwierzęta lub rośliny).

Siedliska wodniczki powinny być odpowiednio zarządzane i użytkowane, co powinno być zapewnione poprzez odpowiednie wpisy w planach zarządzania terenów chronionych. Aby upewnić się, że tak będzie w rzeczywistości, OTOP wykonało rekomendacje dotyczące użytkowania siedlisk wodniczki dla przygotowywanych dokumentów i pilnowało aby zapisy te znalazły się w planach zarządzania. Dodatkowo, aby zapewnić finansowanie działań ochronnych (koszenie) na kolejne lata po zakończeniu projektu, braliśmy czynny udział w procesie przygotowywania nowego programu rolnośrodowiskowo-klimatycznego (PRŚ-K).

OTOP prowadziło rzecznictwo na rzecz PRŚ-K odpowiedniego dla ochrony siedlisk ptaków terenów otwartych, zarówno na poziomie konsultacji krajowych jak i na poziomie Komisji Europejskiej. W rezultacie powstał program, który zapewnia finansowanie koszenia siedlisk wodniczki i innych mieszkańców

łąk i pastwisk. Należy tu jasno potwierdzić fakt, że w tym działaniu OTOP pracuje, zarówno dla przyrody, jak i na rzecz rolników gospodarujących na terenach cennych przyrodniczo.

Bardzo ważnym aspektem w użytkowaniu siedlisk wodniczki jest konieczność rozwiązania problemu wykorzystania biomasy (skoszone turzyce, trzciny, trawy). Późny pokos oraz słaba jakość nie zawsze pozwalają na wykorzystanie rolnicze siana. Z tego powodu, bardzo ważnym zadaniem stojącym przed nami było stworzenie, ulepszenie i przetestowanie innowacyjnych systemów wykorzystania biomasy z siedlisk wodniczki. Dzięki projektowi „Wodniczka i biomasa” wiemy, że biomasa powstałą na obszarze Chełmskich Torfowisk Węglanowych z powodzeniem można wykorzystywać do opalania pieców cementowni Chełm lub do produkcji pelletu. Także w dolinie Biebrzy OTOP produkuje pellet z siana. Coś co do tej pory było odpadem i kłopotem wielu użytkowników łąk, dzięki programowi ochrony wodniczki stało się źródłem energii odnawialnej.

Czy działania projektu przyniosły zamierzone rezultaty? Przed projektem zaplanowaliśmy, że docelowo ponad 5 tysięcy hektarów siedlisk wodniczki będzie regularnie użytkowane (koszone) zgodnie z wymaganiami wodniczki i innych gatunków priorytetowych, a biomasa będzie zagospodarowana. Na dzień dzisiejszy wiemy, że to się udało! Co więcej, wyniki monitoringu wodniczki mówią jasno, że pod koniec projektu (2014 r.) na jego obszarach priorytetowych było aż o 26% wodniczek więcej w porównaniu do roku sprzed rozpoczęcia działań (2009 r.).

Zdjęcia powyżej: Część edukacyjna projektu. Tablice wjazdowe do Krainy Wodniczki - Ł. Mucha

Co dalej?

Program rolnośrodowiskowo-klimatyczny

Utrzymanie siedlisk wodniczki możliwe jest tylko dzięki odpowiedniemu ich użytkowaniu, do czego niezbędne jest wsparcie finansowe, na przykład w ramach dobrze dobranych płatności rolnośrodowiskowo-klimatycznych (PRŚ-K). W dyskusjach nad kształtem ww. płatności aktywnie uczestniczyło OTOP oraz inni partnerzy projektu LIFE+. OTOP monitorowało proces przygotowania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014-2020) i czynnie uczestniczyło w kolejnych etapach pracy nad nim, poczynając od przygotowania i zaprezentowania w marcu 2012 roku „Propozycji kształtu programu rolnośrodowiskowego i płatności Natura 2000 po roku 2013”, po złożeniu uwag i propozycji

zmian do przedstawionych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi projektów PROW 2014-2020 i rozporządzeń wdrażających Program.

Pierwsze propozycje PROW 2014-2020 zakładały skrajnie niekorzystne zmiany w pakietach przyrodniczych, w tym ograniczenia w dostępie do finansowania (degresywność dopłat), radykalne zmniejszenie terenów, na których dostępne są płatności (tylko na obszarach ptasich Natura 2000) oraz usunięcie niektórych gatunków z programu (np. derkacz). OTOP prowadziło rzecznictwo na rzecz PRŚ-K odpowiednie dla ochrony siedlisk ptaków terenów otwartych, zarówno na poziomie konsultacji krajowych jak i na poziomie Komisji Europejskiej. W rezultacie powstał program, który zapewnia finansowanie użytkowania siedlisk wodniczki i innych mieszkańców łąk i pastwisk. Wymagania użytkowania są dobrze dopasowane do potrzeb poszczególnych gatunków ptaków, udało się ograniczyć degresywność dopłat, przywrócone zostały niektóre gatunki do programu (derkacz). Dużym minusem PROW 2014-2020 jest ograniczenie powierzchni na której przyznawane będą płatności do łąk i pastwisk na obszarach ptasich Natura 2000, a więc zaledwie do około 6% powierzchni Polski. Na szczęście, na tej powierzchni mieści się większość siedlisk wodniczki.

Zdjęcie tytułowe: Kładka na Bagnie Ławki, najlepsze miejsce na świecie do obserwowania wodniczki - D. Gatkowski

Zdjęcie powyżej: Obserwacja ptaków w dol. Tyśmienicy - J. Dziarska-Pałac

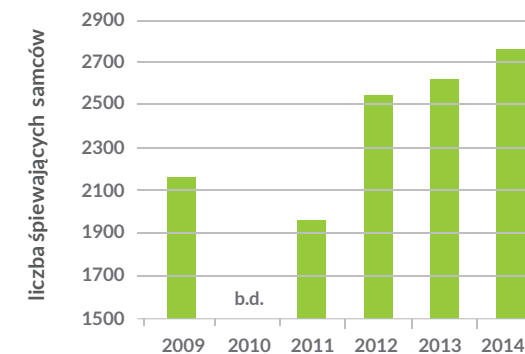
Skąd wiemy, że to działa?

Monitoring liczebności wodniczki

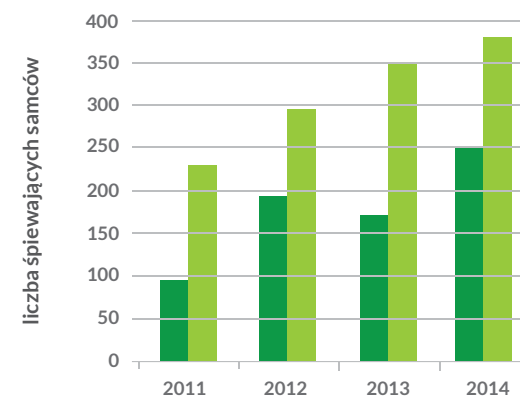
W latach 2011-2014 OTOP w ramach realizacji projektu LIFE+ co roku prowadziło, na każdym obszarze priorytetowym, liczenia wodniczki, a dokładnie ilości śpiewających samców. Jak pisaliśmy w tekście o wpływie koszenia na produktywność wodniczki, taka metoda monitoringu stanu populacji gatunku ma naukowe potwierdzenie, i dzięki swojej prostocie jest z powodzeniem stosowana. Co bardzo ważne, dzięki staraniom OTOP, w 2012 roku, monitoring wodniczki został wpisany w Państwowy Monitoring Środowiska, prowadzony przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ). Dzięki temu zapewnione jest stabilne finansowanie monitoringu gatunku po zakończeniu projektu oraz bazowanie na tych samych danych przez OTOP i administrację państwową.

Dzięki monitoringowi wodniczki wiemy, że na obszarach projektu, w ostatnim roku monitoringu było aż ok. 26% wodniczek (575 śpiewających samców) więcej w stosunku do roku sprzed rozpoczęcia działań (w latach 2009-2014). Tak duży wzrost populacji gatunku jest jasnym sygnałem, że działania ochrony

czynnej powiodły się i możemy mówić o tym, że wymieranie wodniczki zostało zatrzymane. Pamiętać należy również o tym, że jest jeszcze dużo do zrobienia aby gatunek nie był na liście gatunków zagrożonych wyginięciem. To już jednak kolejny krok w działaniach ochronnych.

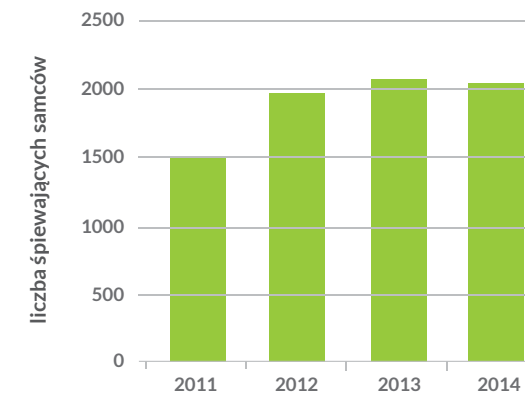

Liczebność śpiewających samców wodniczki we wszystkich lokalizacjach projektu „Wodniczka i biomasa”.

Liczebność śpiewających samców wodniczki na Chelmskich Torfowiskach Węglanowych oraz Bagnie Bubnow i Staw w kolejnych latach trwania projektu.

■ Chelmskie Torfowiska Węglanowe
■ Bagno Bubnow i Staw

Liczebność śpiewających samców wodniczki na Bagnie Ławki (dol. Biebrzy) w kolejnych latach trwania projektu.

Zdjęcie tytułowe:

Wyznaczanie drogi przejścia wolontariuszy - D. Gatkowski

Projekt LIFE „Wodniczka i biomasa”

Więcej informacji na temat Projektu LIFE Wodniczka oraz Projektu LIFE+ Wodniczka i biomasa, a także innych działań związanych z ochroną wodniczki w Polsce znaleźć można na stronie www.wodniczka.pl

OGÓLNOPOLSKIE TOWARZYSTWO OCHRONY PTAKÓW

ul. Odrowąża 24, 05-270 Marki k. Warszawy
tel. +48 22 761 82 05, fax +48 22 761 90 51
www.otop.org.pl

Partnerzy projektu

FUT Przemysław Zelent
Eko-Różanka sp. z o.o.

Sponsorzy projektu

Współpraca

